

לשוננו לעם

עורך: חיים א' כהן

מתוך

כרך נג, תשס"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לזכר אירנה גרבל ז"ל

באתי לספוד לחברתנו היקרה, פרופ' אירנה גרבל ז"ל, שנפטרה לבית עולמה לפני שלושה שבועות, ואיני יודע כיצד אצא כדי חובת קילוס אחרי מיטתה. שכן אם בחייה לא היינו רגילים לומר בפניה, וגם שלא בפניה, אלא מקצת שבחה, הלוא היום מצווים אנו להעלות במשך דקות ספורות את דמותה המופלאה בשלמותה כדי להעריך את האבדה הגדולה שאבדה לנו לכולנו, לכל המסובים כאן, ועוד לרבים רבים אחרים, במותה של גרבל החוקרת, היהודייה, ואחרון אחרון – אירנה גרבל האדם.

סגולותיה כחוקרת מדהימות היו. לא בכדי הפליג בשבחה הבלשן היהודי הדגול רומן יעקובסון באמרו שהיא מן החוקרים המעולים בתחום הפונטיקה והפונולוגיה של השפות השמיות, ואף העלה על נס את ההיקף הרחב של ידיעותיה ועניינה בתחום הבלשנות הכללית. ואכן, כדבריו של אחד מחבריה בירושלים, היה ניצוץ של גאוניות שוכן במלומדת הזאת. לצערנו, על אף כל זאת אנוסה הייתה לכלות את מיטב שנותיה ומיטב כוחותיה בעבודות חשובות אמנם כשלעצמן, היינו הוראת הלשון העברית והלשון הערבית, ובייחוד הוראת הלשון העברית הנכונה בבתי ספר תיכוניים ובסמינרים, שלגביה לא היו בחינת אבות מלאכות, כי אם תולדות של מקצועותיה העיקריים, מחקר העברית ומחקר השפות השמיות. רק אחרי שבמשך שלושים שנה עסקה בעבודה זרה למאווייה, זכתה לגאולתה. בסקרנו את תולדות חייה נבצר ממנו להבין משום מה לא הגיעה למנוחה באוניברסיטה העברית, כדי לתת את כל חילה למחקר ולהוראה כאוות נפשה, אלא שנים מועטות בלבד, בשנותיה האחרונות בלבד. הן בימי עלומיה הצטיינה בידיעות רב־גוניות עד להדהים ובכישורן למחקר מקורי מרובה צדדים. העלמה הצעירה, ילידת מוסקבה, שעקרה בתום מלחמת העולם הראשונה מרוסיה לגרמניה, סיימה בארץ זרה לה את לימודיה מקץ שנים מועטות. ורמז

* דברים שנאמרו בישיבה ע"ד של מליאת האקדמיה ללשון העברית ביום כ"ז בסיוון תשכ"ו (15 ביוני 1966). פורסמו לראשונה בזיכרונות האקדמיה ללשון העברית יג (תשכ"ו), עמ' 70–72. פרופ' אירנה גרבל ז"ל נפטרה ביום י" בסיוון תשכ"ו (29 במאי 1966).

לאישיותה הססגונית: היא זכתה בתואר דוקטור למשפטים; ומאלף עוד יותר לגבי אישיותה היהודית: נושא מחקרה יהודי היה, דיני מתנה במשפט העברי. ועבודה זו לא נעשתה בידי צעיר יהודי שמילא כרסו בש"ס ופוסקים בישיבות מזרח-אירופה, אלא בידי צעירה שגדלה בבית ללא מסורת דתית יהודית, והיא אך בת עשרים ושתיים שנה. היא המשיכה ללמוד בברלין מדעי המזרח, ועל מידת הצלחתה יעיד הסיפור הבא: פרופ' ש"ד גויטיין, שנקלע בתור אורח לקורס לערבית מדוברת שבאוניברסיטת ברלין, פגש את המנוחה (לא הכיר אותה לפני הפגישה הזאת) כשהיא שולטת בערבית המדוברת הלכה למעשה, לרבות הגייה שמית משוכללת, עד כדי כך שהוא סבור היה שערבייה בת המזרח לפניו. היא סיימה את לימודיה בדוקטורט נוסף, שנושאו השפעות לועזיות על העברית של ימינו.

הן בעבודת הדוקטור שלה והן בעבודותיה שפרסמה מכאן ואילך ניכרים כבר הסממנים העיקריים של גרבל החוקרת, היינו אוזן שומעת: היא הייתה מוכשרת להפליא לתפוס גוונים ובני-גוונים של הגיים וצלילים שונים (והדברים אמורים בתקופה שראתה עדיין את הלשון בכלל, ואת חקר הלשון העברית בפרט, כלשון של אותיות מודפסות, ורק זעיר פה זעיר שם הצליח חוקר להבקיע את מסך הנייר של האותיות האלה ולהגיע אל הצלילים החיים והרעננים גופם), ותעדנה עבודותיה המרובות שפרסמה בעיקר ב"לשונו" על בעיות דקדוקיות שונות, ובעיקר על הגיית עדות שונות, כגון של יהודי איראן. ספרה הגדול על מסורות העברית בפי יהודי אסיה או צפון-אפריקה, שנמסר לפרסום למוסד מסוים, לצערנו שקע שם, ומי יודע אם ייגאל ומתי ייגאל. אך עדות נהדרת לכישרונה זה הריהו ספרה האחרון על הלשון הארמית של יהודי אזרביג'אן. כאן קיימה במלוא מובן המילה "המתחיל במצווה אומרים לו גמור". היא שאספה את החומר מפי הדוברים, היא שרשמה אותו, היא שעיבדה אותו, וכך זיכתה אותנו בחיבור השלם המודרני הראשון על הניבים הארמיים המדוברים היום. לא כל פונטיקאי יודע לעבד את החומר שהוא אוסף בהתאם לדרישות האחרונות של המדע, אך היא מעולם לא נלאתה מללמוד מחדש לא רק לשונות שונות – ועוד ידובר בכך – אלא מה שקשה ביותר בעולמנו הבלשני, שבו עולות ויורדות תורות חדשות לבקרים, היא ניסתה לעקוב אחרי כל תמורה, שמא תתגלה השיטה המדעית המעולה, ושמא תוכל היא להפיק ממנה תועלת בשביל עבודותיה. ומאלף הוא, שימים מועטים בלבד לפני מותה ביקשה מאת ד"ר עוזי אורנן, שיואיל להכניס אותה לתוך הטרקלין של תורה בלשנית חדשה – תורת הטראנספורמאציה.

אירנה גרבל אהבה אהבת נפש את היהדות, את יהודיה. היא חיבבה את העם לכל גווניו, וידעה להתחבב על בני מאה שערים מכאן ועל בני הרי

כורדיסטן מכאן. היא אהבה את הלשון העברית, היא אהבה את המסורת היהודית, שאלה התקרבה בשנותיה האחרונות, והיא הקפידה, כנראה, על קריאת מקרא ותרגומו מדי שבוע, ותדיר הייתה רגילה לצטט פנינים מתוך פרשת השבוע – מתוך תרגום אונקלוס ומדברי הפרשנים. שאלותיה למקורות מנהגים גרמו לא אחת מבוכה לחבריה; שלא כמותה, בני משפחות מסורתיות היו, אך קצרה ידם להבין הכול ולהסביר לה הכול.

על אישיותה ספק אם יש להאריך את הדיבור בסוד חכמים זה. כל מי שזכה לחטוף אתה שיחה קלה עמד מיד על מידותיה התרומיות. היא נהגה כבוד בחבריה במידה גדושה, ומעולם לא החזירה מידה כנגד מידה אפילו בעידנא דריתחא, במשא ומתן של הלכות הלשון העברית והבלשנות השמית. האמת הייתה נר לרגליה, ומעולם לא הייתה אומרת קבלו דעתי, אלא להפך, היא הייתה עשויה לבטל את דעתה מפני דעת הזולת, אף אם לא היו כל טעמיו ונימוקיו נראים לה. ענוותה גדולה הייתה לא רק במילי דעלמא אלא אף במילי דהלכתא, והיא הגיעה לעתים עד לידי ביטול עצמי ממש. אך כל הסבור כי נהגה כפי שנהגה בגלל יראת הכבוד שהייתה רוחשת לידיעותיהם של חבריה – ואכן הייתה רוחשת יראת כבוד לכל ידידיה – אינו אלא טועה. זכיתי ולמדתי תורה מפיה פעמיים בשבוע באוניברסיטה העברית, בקורס לטורקית ובקורס לארמית המדוברת של יהודי אזרביג'אן. כאן, השנה הזאת נתגלתה אישיותה הנפלאה, בכל הדרה. דבר שאיני צריך לומר הוא, כי עצם הלימוד מפיה היה בו משום תענוג יוצא מגדר הרגיל, שכן הוא היה חובק זרועות עולם הבלשנות. בשעה שלמידה טורקית הייתה מחוורת לפניך סוגיות שונות בבלשנות הלשוניות שלהן זיקה כלשהי לטורקית: ניבים טורקיים שונים שהייתה בקיאה בהם, כורדית שהורתה באוניברסיטה העברית, ערבית מדוברת וספרותית, ותדיר הייתה מסתייעת בידיעותיה בבלשנות הכללית, כגון בשפות סלאויות, בצרפתית וברומית. לא אחת היו ציטטות של משוררים רומיים, ולא רק רומיים, פורחות מפיה מכאן, ובית משירי ר' שלמה אבן גבירול מכאן. אף לא היה שיעור שלא עלה בו זכר הלשון העברית לכל תקופותיה, ואת ידיעותיה אלה לא רכשה רק בימי עלומיה; נדהמתי ממש לשמוע דרך מקרה מפיה, שהיא החלה ללמוד הונגרית, והספיקה לקנות לה – ואני יכול להעיד על כך – ידיעות הגוונות ביותר בלשון קשה זו, וכן היה בדעתה להמשיך בלימודיה – והיא בת 65 שנים – במסגרת קורס אוניברסיטאי שעתיד היה להינתן מפי אחד מחבריה בהשפעתה. וכמה הייתה מתביישת, לפי דבריה, על שעדיין לא הספיקה ללמוד אמהרית.

אך חוויה הרבה יותר גדולה הייתה לי לראות את יחסה אל תלמידה. קשה לצייר כאן באיזו מידה כיבדה את ידיעותיהם וכיצד התפלפלה אתם במשא

ומתן הבלשנות, ועד מה שמחה כשיכלה לקבל את דעותיהם. לא אחת פתחה את תיאורה במילים "כפי שהוכיח חברנו (כלומר אחד התלמידים) פלוני בשיעור הקודם".

אך לא רק בבלשנות – שלכאורה ראתה בה עולם מלא ועולמה המלא – היה חפצה, ולא רק בתורתה הייתה הוגה. היא הייתה משכילה ספוגת תרבות בכל מלוא המילה. אהבתה למוסיקה הציקה לה בימי אבלה על אמה. המותר לה לשמוע מוסיקה בימי אבלה? הייתה שאלתה לאחד מידידיה. ושח לי פרופ' ליבוביץ כי היא השכילה לתרגם מאמר של תומס מאן תרגום מלאכת מחשבת שקשה למצוא כמותו. ערירית התהלכה בתוכנו; הנפש היחידה שנפשה הייתה קשורה בה אהבה עזה – אמה – נפטרה לפני חודשים מספר. מותה דיכא אותה עד עפר, ושוב לא הייתה מוכשרת, לפי דבריה, לעבודה מדעית. מי יודע אם לא דיכאון זה החיש את הסתלקותה.

מבין ריסי עיניה ניכר כי אהבתה לתלמידים הייתה בה משום שמינית שבשמינית של רגשותיה האימהיים, שלא באו על סיפוקם הטבעי. בלא בנים הלכה, אך אנחנו נשמור את זכרה, ותהא נשמתה צרורה בצרור החיים.